

---

ivana čornejová

ZIKMUND WINTER A DĚJINY PRAŽSKÉ UNIVERZITY

Když v roce 1849 vydal Václav Vladivoj Tomek své vskutku zakladatelské dílo – německy psané stručnější *Geschichte der Prager Universität* a obsáhlejší, leč nedokončené české *Děje univerzity pražské*¹ jistě netušil, že na další celkové zpracování osudů naší almae matris si budou muset čtenáři počkat celých sto patnáct let. Tomkova univerzitní historie vyšla opožděně – pozdržely ji revoluční události roku 1848. Původně měla totiž posloužit už k oslavě pětistého jubilea pražského vysokého učení odbývajících se, ovšem nakonec poněkud nevydařeně, právě zjara revolučního roku. Však se pak tehdy Václav Vladivoj v předmluvě české verze datované 20. října 1848 omlouvá za „ducha knihy“, jejíž rukopis byl dokončen ještě „pod vlivem cenzury před březnovými dny tohoto roku“² a posléze autor už nemohl učinit žádné větší změny. Nezbyvá mi, než připomenout, že ony výše zmíněné dějiny, na něž museli čtenáři čekat více než jedno století, totiž *Stručné dějiny Univerzity Karlovy*³, bohužel postihly cenzurní, či lépe řečeno autocenzurní korekce rovněž.

Václav Vladivoj Tomek se univerzitní historie dotkl ještě v *Dějepis města Prahy*, ale obsírnější českou verzi dějin nejstaršího středoevropského vysokého učení nikdy nedokončil. Zálibu v univerzitních dějinách po něm převzal jeho žák Zikmund Winter. Na svého oblíbeného učitele se Winter odvolává hned v chronologickém pořadí první ze svých univerzitních knih – *Dějích vysokých škol pražských od secesí cizích národů po dobu bitvy bělohorské*.⁴ Na svého učitele a jeho dílo: „Tyto práce byly mně

-
- 1 V. V. Tomek: *Geschichte der Prager Universität. (Zur Feier der fünfshundertjährigen Gründung derselben)*, Prag 1849; týž: *Děje univerzity pražské* I, Prag 1849
  - 2 V. V. Tomek: *Geschichte der Prager Universität*, Vorwort, s. V (citaci v textu uvádím v překladu).
  - 3 F. Kavka a kol.: *Stručné dějiny Univerzity Karlovy*, Praha 1964.

žulový základ a budou pevnou půdou pod nohama každému, kdož by chtěl po některé stránce bádati do zevrubností drobnějších nežli snášelo se s vědeckými úmysly Tomkovými.“⁵ Třeba podotknout, že Tomkovy knihy⁶ lze pokládat za sám základ a tu „pevnou půdu pod nohama“ skýtá dalším badatelům (i těm dnešním) právě Winter sám.

Zikmund Winter nevytvořil, a ani tomu nechtěl, kompletní přehled dějin almae matris od založení po svou současnost, soustředil se na dobu svému srdci nejbližší, tedy období předbělohorské. Po již citovaných *Dějích*, které se k Tomkovi přihlašují i svým názvem, následovala hluboká sonda do vnitřních osudů utrakvistického Karolina i jezuitského Klementina *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje*⁷ a důležité zmínky o vysokých školách nalezneme jak v předchozím rozsáhlém *Životě církevním*, tak samozřejmě v díle *Život a učení na partikulárních školách*⁸.

Winter, na rozdíl od svého učitele, přistoupil k napsání knih o historii univerzity už jako zralý muž a zkušený historik. A na cenzuru si rozhodně stěžovat nemohl – jednak neměl proč a „směrem vzhůru“ projevoval spíše upřímnou vděčnost, protože: „Pohodlný čas k skutečnému vykonání těch literárních úmyslů propůjčen jest tím, že veveslavná c. k. zemská školní rada a vysoké c. k. ministerium kultu a vyučování podepsanému ze školní služby dovolenou poskytnouti ráčilo munificentně.“⁹

- 4 Z. Winter: *Děje vysokých škol pražských od secese cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409–1622)*, Praha 1897.
- 5 Tamtéž, s. 1 nepaginované předmluvy.
- 6 Tomkovo dílo je zakladatelské v pravém slova smyslu, protože žádné starší souhrnné zpracování univerzitních dějin neexistuje. Z dvacátých let 19. století pocházejí jen dějiny dvou fakult – teologické a právnické, z nichž nadto historie bohoslovi zůstala v rukopise a tiskem vyšly jen právnické dějiny: M. Millauer: *Geschichte der theologischen Fakultät an der k. k. Karl-Ferdinandischen Prager Universität*, Prag 1821, Knihovna Národního muzea v Praze, sign. VII A 5; G. N. Schnabel: *Geschichte der juristischen Fakultät an der vereinigten Carl-Ferdinandischen Hochschule zu Prag*. I – III, Prag 1827.
- 7 Z. Winter: *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje. Kulturní obraz XV. a XVI. století*, Praha 1899.
- 8 Kromě toho se Winter u univerzitních dějin zastavil ve dvou drobnějších studiích: Karlova akdemie za bouře stavovské, *Časopis Muzea Království českého* (dále ČČM) 70, 1896, s. 385–419 a Konec samostatné Univerzity Karlovy, ČČM 71, 1897, s. 3–35, 97–109.

Na V. V. Tomka pak Winter navázal zcela vědomě, nejen proklamacemi: svůj výklad vlastně začíná tam, kde Tomkova česká verze *Dějů* končí, tedy vrcholnou dobou husitskou a dozníváním revolučních událostí. Wintrovo pojetí husitství je víceméně neutrální, se sympatiemi spíše pro nacionální aspekty, konfesionální stránka zůstává poněkud stranou. Husitská a pohusitská epocha je však pro Wintra více předeherou pro líčení situace v 16. století. V případě univerzitních dějin mohl Winter pro 16. století skutečně provést mnohem hlubší ponor do minulosti než tomu bylo pro období starší. Z 16. věku a zejména přelomu 16. a 17. století se totiž dochovalo největší množství původních pramenů, které jsou ovšem přitažlivé nejen svou kvantitou, ale zejména vypovídací schopností.

Jaké byly tyto Wintrovy prameny? Předně je třeba říci, že vytěžil mnohem více a důkladněji archiv univerzitní, tedy dědice starobylého karolinského archivu. V záležitostech jezuitského Klementina se více spoléhal na pozdější zpracování, zejména se opřel o několikasvazkový spis Jana Schmidla *Historiae Societatis Iesu provinciae Bohemiae*¹⁰ vzniklý v polovině 18. století, dilo, založené, byť nekriticky, na studiu původních pramenů. Z dávného archivu klementinské koleje těžil více jen z rukopisu přešlého po zrušení řádu do Univerzitní knihovny, dodnes evidovaného pod signaturou I A 1 *Historia Collegii ad S. Clementem* z let 1556–1620. K tomuto manuskriptu je ovšem třeba přistupovat s větší dávkou opatrnosti, neboť jezuitské kolejni *Historiae* oplývají menší mírou autenticity než kupříkladu řádové výroční zprávy – *litterae annuae*.¹¹

Percentuálně nejvyšší zastoupení ve Wintrových univerzitních knihách mají rukopisy, matriky a listiny, které jsou a byly bezprostřední součástí univerzitního archivu. Při své heuristice Zikmund Winter čerpal neméně i z takzvaných *Oeconomic*, tj. manuskripů utrakvistické (dolní) konzistoře, pražské utrakvistické akademie či jejích jednotlivých kolejí, písemností, které se v době, kdy Winter sbíral materiál dosti nepatřičně nalézaly v Zemském archivu, kam na zásah Antona Gindelyho doputovaly z ma-

9 Cituji z autorovy předmluvy k *Dějům*. Dík za finanční příspěví pak stojí hned za titulem knihy *O životě na vysokých školách*: „Poctěno honorářem z jubilejního fondu Královské české společnosti nauk“.

10 J. Schmidl: *Historiae Societatis Iesu provinciae Bohemiae* I–IV/2, Pragae 1749–1759.

11 Největší soubor něchto výročních zpráv je uložen v Národní knihovně v Praze, odd. rukopisů a starých tisků, sign. XXIII C 105.

jetku pražského kolegia doktorů filozofie po jeho zrušení roku 1873. Proto kupříkladu *Akta proboštů Karlovy koleje* z let 1596–1608 se doposud v Archivu Univerzity Karlovy stále řadí mezi *Oeconomica*, zatímco *Akta koleje Karlovy*, pocházející zhruba ze stejného časového úseku, se uchovávají ve fondu univerzitních *Rukopisů*.¹² Zikmund Winter se však tímto málo logickým rozčleněním jistě pramálo vzrušoval – šlo mu pochopitelně o obsah písemností, které jsou velmi zajímavé a jejichž četba, zejména na stránkách zachycujících dění v nevyypjatějších dějinných momentech, je srovnatelná s detektivními romány.

K těmto dokumentům musím ještě připočítat Wintrovu práci se sbírkou opisů nejdůležitějších univerzitních pramenů pořízenou v 18. století Tomášem Putzlacherem *Memorabilia Universitatis Pragensis*¹³ i některé výpisky z dnes ztracených rukopisů, kdy Wintrovo dílo supluje původní prameny. O tom, že Zikmund Winter znal prameny, pochybuje asi málokdo. Snad jen na této konferenci přečasto citovaný Tomáš Kalina. Dokonce citovaný tak hojně, že by se mohlo zdát, že sympozium není zasvěceno Zikmundu Wintrovi, ale Tomáši Kalinovi, jenž by si pochopitelně nic podobného nezasloužil. „Zjistiti pokud jsou v knihách Wintrových správné jednotlivosti a podrobnosti je věcí těch, kdo jich budou užívat.“¹⁴ Aniž bych kdysi Kalinovu recenzi znala, zjišťovala jsem i tyto „jednotlivosti a podrobnosti“ při rešerších týkajících se činnosti Jana Jessenia.¹⁵ Výsledek nebyl nikterak překvapivý: vše odpovídalo. Ostatně jsem hluboce přesvědčena, že rukopisy z přelomu 16. a 17. věku v univerzitním archivu po Wintrovi už nikdo tak pečlivě nepročel.

Neznalost pramenů však nenáležela k výtkám, jimiž kritikové Zikmunda Wintora častovali. Jak už i zde mnohokrát zaznělo, vadil spíše nedostatek

12 O písemnostech uložených v Archivu Univerzity Karlovy (dále AUK) nejpodrobněji K. Kučera, M. Truc: *Archiv Univerzity Karlovy. Průvodce po archivních fondech*, Praha 1961, s. 123–126.

13 *Memorabilia Universitatis Pragensis*, AUK, rukopisy, sign. A 17/1–2 – A 17/VI, zejména A 17/VI *Memorabilia universitatis Pragensis (acta universitatis Pragensis et praecipue facultatis philosophicae) 1599–1622*.

14 T. Kalina: rec. Z. Winter, *Děje vysokých škol pražských od secese cizích národů po dobu bitvy bělohorské a O životě na vysokých školách pražských knihy dvojce*, *Český časopis historický* 7, 1901, s. 463–467.

15 b. a.: Jan Jessenius v písemných materiálech AUK, *Archivní zprávy AUK* I, 1976, s. 72–76.

koncepte, jeho díla byla poněkud povrchně pokládána za „snůšky“ materiálů. Dnes bychom spíše řekli, že se jedná o méně utříděné příspěvky k dějinám každodennosti, tedy nyní velmi oblíbenému i módnímu oboru kulturní historie. Z univerzitních knih do této kategorie patří více spis *O životě na vysokých školách pražských*, ovšem *Děje vysokých škol pražských* jsou bezesporu tou „nejkonceptnější“ knihou ve Wintrově tvorbě vůbec. Kromě toho by bylo možné říci, že univerzitní *Život* tvoří pro badatele nedílnou součást *Dějů*, jež nesou základní ideu. (Musím se přiznat, že jsem se sama nejednou přistihla, že si nejsem zcela jista, z které z Wintrových univerzitních knih jsem právě čerpala.)

Co je tedy touto vůdčí ideou? Předně snaha po doložení významu utrakvistické akademie Karlovy především ve druhé polovině 16. století jako vysokého učení typicky českého a specificky zemského. Zikmund Winter jako první plasticky zobrazil propojení univerzity s partikulárními školami i městským prostředím v širších souvislostech. Současně nezastírá ani nedostatky školy, jakousi „prostřední“ recepci humanismu, hašteření mistrů, lidskou revnivost i hrdost nad dosaženými úspěchy. Byl to také Zikmund Winter, který zcela jasně vedle sebe položil význam dvou pražských předbělohorských vysokých učení – Karolina a Klementina – a porovnával, ač ne zcela výslovně, jejich úroveň a přínos pro rozvoj vzdělanosti. Zobrazil jejich koexistenci i soupeření...

Koexistenci a soupeření, tedy faktory, které byly velmi aktuální i v posledních dvou desetiletích 19. století, kdy Zikmund Winter sepisoval své univerzitní knihy. I tehdy panovala vzájemná rivalita, plodná i přinářející nesnáze, tentokrát mezi českou a německou složkou Karlo-Ferdinandovy univerzity, jež byla rozdělena roku 1882.

Domnívám se, že Winter chtěl vědomě podpořit i tento nejvyšší vrchol českého školství, a to i přesto, že on sám univerzitní katedry nedosáhl. Vždyť právě na sklonku 19. věku se plně prokazovala oprávněnost existence české univerzity, o čemž svědčil nejen stále rostoucí počet posluchačů, ale i kvalita profesorského sboru. Význam německé univerzity tím nebyl menší, ta tehdy sehrála zejména důležitou roli pro německy mluvící obyvatele východní Evropy a po dlouhou dobu velkou měrou pro ty, kdož psali do rubriky vyznání „mosaisch“, „hebräisch“ či „jüdisch“¹⁶. Mezi

16 Katalogy posluchačů fakult německé univerzity Karlo-Ferdinandovy univerzity z let 1882–1918, AUK; podrobný výzkum složení posluchačů podle vyznání dosud neproveden, pouze sondy.

oběma složkami tehdejší Karlo-Ferdinandovy univerzity nastal velmi slibný konkurenční boj, soupeření v tom nejlepším slova smyslu. Podobně jako tomu bylo mezi Karolinem a Klementinem před Bílou horou, kdy ani konfesionální rozdíly a kontroverze nedokázaly setřít častou vzájemnou úctu a respekt vzdělanců, kteří tvořili součást společenství, jež jsme si zvykli označovat jako „res publica eruditorum“. Takové učené stýkání a potýkání přinášelo jak v devatenáctém, tak v šestnáctém století oběma stranám vzájemné obohacení.

Z celkového pohledu je jasně patrné, že Zikmundu Wintrovi byla nepochybně mnohem bližší utrakvistická akademie Karlova než jezuitská u sv. Klimenta, napsala jsem už také, že lépe znal i prameny k jejím dějinám. Tím ovšem nechci vůbec tvrdit, že by pražské jezuitské školství zanedbal. Důvěrně se seznámil s principy jezuitské pedagogiky, kterou zařazoval do kontextu pedagogických teorií 16. století.¹⁷ O jezuitech, kteří nepatřili mezi oblíbence českých historiků, psal bez emocí, se snahou po objektivitě. Pokud jim přímo něco vytýkal, pak to byly skutečně ne zrovna pěkné skutky, jako v případě udání chráněnce mistra Matouše Collina z Chotěřiny Jakuba Palailoga.¹⁸ Při paralelním sledování vývoje obou pražských vysokých učených Winter postřehl také pozitivní impulzy, jimiž zapůsobil příchod jezuitů do Prahy na starobylou Karolinu, jež se i díky náhlé konkurenci probudila z mnohalaleté letargie.

Pečlivý čtenář jasně rozpozná i Wintrovi oblíbence mezi utrakvistickými mistry, z nichž na prvním místě je třeba vzpomenout Martina Bacháčka z Nauměřic, člověka vskutku renesančního, humanistu, matematika i astronoma, který byl i ctitelem veselejších stránek pozemského bytí a znalcem dobrého moku. Winter sám si přál, aby se jednou někdo tomuto zajímavému muži podrobněji věnoval. Jeho desideratum se vyplnilo až v našich časech, kdy život a dílo mistra Bacháčka podrobili výzkumu hned dva badatelé: Josef Hanzal a Jiří Pešek.¹⁹

17 Z. Winter: *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje*, s. 386–403.

18 Tamtéž, s. 211.

19 J. Hanzal: Martin Bacháček z Nauměřic a městské školy ve středních Čechách, *Středočeský sborník historický* 5, 1975, s. 137–151; J. Pešek: M. Martin Bacháček z Nauměřic – rektor univerzity pražské, *AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 19/1, 1979, s. 73–94 (autor v této studii resumuje svou obsáhlejší dizertační práci obhájenou na Filozofické fakultě UK v roce 1978).

Klíčovým momentem pro dobrání se podstaty Wintrova pojetí osudů utrakvistické univerzity jsou úvodní desetiletí 17. století, kdy se akademie stala bezprostředním objektem i subjektem politického dění celozemského dosahu, a hlavně dramatická léta 1618–1622. Doba vzdoru, i když ze strany akademie trochu opatrného, a hlavně poklesku a pádu, z něhož nakonec po panovníkově zásahu profitovali někdejší karolinští soupeři, jezuité. Winter mapuje situaci pečlivě, místy i den po dni, což mu umožňují podrobné zprávy pramenů,²⁰ sleduje události pro mistry zprvu tak opojně, později ale tragické. Popisuje politické aktivity Jana Jessenia, k nimž ovšem mistři (a částečně i Winter sám) uchovávali jistý odstup, jenž se změnil po bělohorské bitvě a uvržení Jessenia do vězení v až okázalý distanc v touze po záchraně vysokého učení. Tehdy také mistři adresovali knížeti Karlovi z Lichtenštejnu servilní žádost, kterou Winter velice výstižně charakterizuje a současně vystihuje atmosféru mezi několika zbylými mistry po Bílé hoře: „Tato žalostná příznávací suplikace, v které se všechno svádí na bedra jiných, což jen zoufalstvem poněkud omluvitelné, nebyla mistrům nic platná. Po zkušenostech dosavadních mohli to věděti dřív, nežli péro vzali do ruky.“²¹

Jako by mu tu opět při hodnocení pobělohorské situace tanula na mysli i jeho současnost a v kritice málo důstojného chování karolinských mistrů snad upozorňoval i na nešvary některých tehdejších univerzitních profesorů, kteří ho mezi sebe nikdy nepřijali. Přechozí hypotézy o možném prolínání minulosti a současnosti u Wintra snad nebudou tak zcela vágní připočteme-li jednu velice zřejmou skutečnost, která souvisí s jeho výkladem univerzitních dějin, totiž fascinaci truchlivým osudem Jana Kampana Vodňanského, s nímž se nepochybně sám do jisté míry ztotožňoval. Této postavě věnoval velkou pozornost nejen v odborných pracích, ale zasvětil jí, jak známo, i svou nejrozměrnější novelu. V beletristickém zpracování nechává nešťastného mistra, který se nedokázal rozloučit se svou „univerzí“ a raději se odhodlal ke konfesijní konverzi, dokonce spáchat sebevraždu. Skutečnost, kdy Kampanus psychicky zlomen umírá měsíc po svém náboženském obratu, je přitom snad ještě tragičtější. Čas Kampanovy smrti je pak pro Wintra chronologickým mezníkem, který v dějinách

20 Opírá se převážně o *Acta universitatis Pragensis 1616–1622*, AUK, Rukopisy, sign. A 14 a–b.

21 Z. Winter: *Děje vysokých škol pražských od secesí cizích národů po dobu bitvy bělohorské*, s. 107.

univerzity nepřekročil a ani překročit nechtěl. Je to škoda, alespoň pro všechny pozdější badatele...